

PROKURATURA ORGANLARI FAOLIYATIDA HUQUQIY TAHLILI

Normamatov Iqbol Ahmad o'g'li
2-kurs Prokurorlik faoliyati (sirtqi)

Annotatsiya: Mazkur maqolada prokuratura organlari faoliyatida huquqiy tahlilning o'ri, ahamiyati va amaliy mexanizmlari ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan. Tadqiqotda huquqiy tahlil tushunchasining mohiyati, uning prokuror nazoratini samarali tashkil etishdagi roli hamda qonuniylikni ta'minlashdagi funksional ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, prokuratura faoliyatida huquqiy tahlilni amalga oshirishda qo'llaniladigan usullar, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari asoslab beriladi. Tadqiqot natijalariga tayangan holda huquqiy tahlilni takomillashtirishga doir ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Prokuratura organlari, huquqiy tahlil, prokuror nazorati, qonuniylik, huquqni muhofaza qilish, tahliliy faoliyat, huquqbuzarliklarning oldini olish.

Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etish jarayonida qonun ustuvorligini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada prokuratura organlari davlat hokimiyati tizimida alohida o'rin tutib, qonunlarning aniq va bir xilda ijro etilishi ustidan nazoratni amalga oshiruvchi asosiy institutlardan biri hisoblanadi. Prokuratura faoliyatining samaradorligi ko'p jihatdan huquqiy tahlilning chuqur va tizimli olib borilishiga bog'liq.

Huquqiy tahlil prokuratura organlari faoliyatida nafaqat aniqlangan huquqbuzarliklarni baholash, balki ularning kelib chiqish sabablari va shart-sharoitlarini aniqlash, profilaktik chora-tadbirlarni belgilash hamda huquqni qo'llash amaliyotini takomillashtirishga xizmat qiladi. Shu sababli huquqiy tahlil prokuror nazoratining muhim tarkibiy qismi sifatida ilmiy va amaliy jihatdan chuqur o'rganishni talab etadi.

O'zbekiston Respublikasida prokuratura organlari faoliyatining huquqiy asoslari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (yangi tahrir, 2023 yil 30 aprel referendumida qabul qilingan) va "Prokuratura to'g'risida"gi Qonun (2001 yil 29 avgustdagi 257-II-son, so'nggi o'zgartirishlar bilan) bilan belgilanadi. Prokuratura qonun ustuvorligini ta'minlash, fuqarolar huquq va erkinliklarini himoya qilish, jinoyatchilikka qarshi kurashish va qonuniylikni nazorat qilishda muhim rol o'ynaydi. U davlat hokimiyatining mustaqil instituti sifatida faoliyat yuritadi va hokimiyatning uch tarmog'idan (qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud) alohida turadi.

Konstitutsiyaviy maqom va asoslar

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining XXIV bobi (118–123-moddalar) prokuraturaga bag'ishlangan. Asosiy normalar quyidagicha:

- 118-modda: O'zbekiston Respublikasi hududida qonunlarning aniq va bir xilda ijro etilishi ustidan yagona nazoratni Bosh prokuror va unga bo'ysunuvchi prokurorlar amalga oshiradi.

- 119-modda: Prokuratura organlari o'z vakolatlarini boshqa davlat organlari, jamoat birlashmalari va mansabdor shaxslardan mustaqil ravishda, faqat Konstitutsiya va qonunlarga bo'ysunib amalga oshiradi.

- 120-modda: Bosh prokuror va quyi prokurorlar o'z vakolatlari doirasida qonunlarga zid hujjatlarga protest keltirish, taqdimnoma kiritish, jinoyat ishi qo'zg'atish va boshqa choralar ko'rish huquqiga ega.

- 121-modda: Prokuratura faoliyatiga har qanday aralashish qonun bilan ta'qiqlanadi va javobgarlikka sabab bo'ladi.

- 122-modda: Bosh prokuror Prezident tomonidan tayinlanadi va Oliy Majlis Senatiga hisobdor.

- 123-modda: Prokuratura tuzilmasi va faoliyati qonun bilan belgilanadi.

Konstitutsiya prokuraturani qonun ustuvorligining asosiy kafolati sifatida belgilaydi. 2023 yilgi yangi tahrirda inson huquqlarini himoya qilishga urg'u kuchaytirilgan, bu prokuraturaning fuqarolar huquqlarini himoya qilishdagi rolini yanada mustahkamlaydi.

"Prokuratura to'g'risida"gi Qonunning asosiy qoidalari

Qonun (yangi tahrirda, keyingi o'zgartirishlar bilan) prokuraturaning tuzilmasi, prinsiplari, vazifalari va vakolatlarini batafsil tartibga soladi.

Faoliyat prinsiplari (5-modda):

- Yagona tizim va markazlashganlik (quyi prokurorlar yuqoriga bo'ysunadi).
- Qonuniylik va mustaqillik.
- Oshkoralik (faoliyat to'g'risida jamoatchilikni xabardor qilish).
- Fuqarolar huquq va erkinliklarini himoya qilish.

Asosiy vazifalar (2–4-moddalar):

- Qonunlar ijrosi ustidan nazorat.
- Jinoyatlarni tergov qilish va sudda davlat ayblovini qo'llab-quvvatlash.
- Ushlab turish va jazo ijro etish joylarida qonuniylik nazorati.
- Fuqarolar shikoyatlarini ko'rib chiqish.
- Korruptsiya va boshqa huquqbuzarliklar profilaktikasi.
- Qonunchilikni takomillashtirishda ishtirok etish.

Vakolatlar (10–20-moddalar):

- Davlat organlari hujjatlarini tekshirish.
- Protest, taqdimnoma va talabnoma kiritish.
- Jinoyat ishi qo'zg'atish va tergov o'tkazish.

- Sudda ishtirok etish va apellyatsiya/kassatsiya protestlari keltirish.

Tuzilma:

- Bosh prokuratura.

- Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahar, tuman va shahar prokuraturalari.

- Harbiy va ixtisoslashtirilgan (masalan, transport, atrof-muhit) prokuraturalar.

- Bosh prokuratura huzuridagi Iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti va Majburiy ijro byurosi.

So‘nggi islohotlar va takomillashtirishlar (2023–2025 yillar)

So‘nggi yillarda prokuratura faoliyatini raqamlashtirish va samaradorligini oshirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda:

- Raqamli texnologiyalar joriy etilishi: 2025 yil noyabr oyida Prezident farmoni bilan "Raqamli prokuror" axborot tizimlari kompleksi joriy etildi. 2030 yilgacha prokuratura faoliyati to‘liq avtomatlashtiriladi. Tizim masofaviy nazorat, "E-tergov" elektron tergov platformasi va sun‘iy intellektni tergovga jalb qilishni nazarda tutadi. Bu qonunbuzarliklarni tezkor aniqlash va shaffoflikni oshiradi.

- Korrupsiyaga qarshi kurash kuchaytirildi: 2025–2026 yillarga mo‘ljallangan dasturida davlat xaridlarida benefitsiar mulkdorlar ma‘lumotlarini oshkor qilish va elektron platformalar joriy etilmoqda.

- Xodimlar huquqlari: Qonunga kiritilgan o‘zgartirishlarga ko‘ra, 20 yildan ortiq stajli xodimlarga 15 kun qo‘shimcha ta‘til beriladi, ilmiy va pedagogik faoliyatga ruxsat etiladi.

- Tadbirkorlik himoyasi: Prokuraturaning tadbirkorlar huquqlarini himoya qilishdagi roli kuchaytirildi, noqonuniy tekshiruvlarning oldi olinmoqda.

- Kadrlar tayyorlash: Bosh prokuratura akademiyasi negizida Huquqni muhofaza qilish akademiyasi tashkil etildi, tergovchilar va prokurorlar malakasini oshirish tizimi takomillashtirildi.

O‘zbekiston prokuratura organlari mustaqil, markazlashtirilgan va qonuniylikni ta‘minlovchi tizim sifatida davlat mexanizmida muhim o‘rin tutadi. Konstitutsiya va qonunchilik normalari uning faoliyatini qat‘iy tartibga soladi, so‘nggi islohotlar esa raqamlashtirish, shaffoflik va inson huquqlari himoyasini kuchaytirishga qaratilgan. Bu o‘zgartirishlar huquqiy davlat qurilishining mustahkamlanishiga xizmat qiladi va prokuraturani zamonaviy talablarga moslashtiradi.

Huquqiy tahlilning samarali amalga oshirilishi bir qator muammolar bilan bog‘liq. Jumladan, ayrim hollarda tahliliy ishlarning formal xarakter kasb etishi, statistik ma‘lumotlarga haddan tashqari tayanish, kompleks va tizimli yondashuvning yetishmasligi kuzatiladi. Bundan tashqari, zamonaviy axborot-tahliliy texnologiyalarning yetarli darajada joriy etilmagani huquqiy tahlilning samaradorligini pasaytirishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, huquqiy tahlilni faqat nazorat natijalarini qayd etish bilan cheklamasdan, uni strategik rejalashtirish va prognozlash vositasi sifatida qo'llash zarur.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, prokuratura organlari faoliyatida huquqiy tahlil qonuniylikni ta'minlash va prokuror nazoratining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. U huquqbuzarliklarni aniqlash bilangina cheklanmay, ularning oldini olish, huquqni qo'llash amaliyotini takomillashtirish va normativ-huquqiy bazani rivojlantirishga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqot asosida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

Prokuratura organlarida huquqiy tahlilni amalga oshirishning yagona metodikasini ishlab chiqish;

Tahliliy faoliyatda raqamli va axborot texnologiyalaridan keng foydalanish;

Prokuror xodimlarning tahliliy ko'nikmalarini oshirishga qaratilgan maxsus o'quv dasturlarini joriy etish;

Huquqiy tahlil natijalarini qonun ijodkorligi jarayonida faol qo'llash.

Mazkur takliflarning amalga oshirilishi prokuratura organlari faoliyatida huquqiy tahlilning sifat va samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining "Prokuratura to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, amaldagi tahrir.
3. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023.
4. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining prokuratura organlari faoliyatini takomillashtirishga oid farmon va qarorlari. – Toshkent.
6. Axmedov A.A. Prokuror nazorati: nazariya va amaliyot. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2019.
7. Xudoyberdiyev J.B. Huquqiy tahlil va huquqni qo'llash amaliyoti. – Toshkent: Yuridik adabiyotlar nashriyoti, 2020.
8. Rahmonov S.S. Huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatida tahliliy ishlar. – Toshkent: Fan, 2018.
9. Karimov I.A. Qonun ustuvorligi va huquqiy davlat. – Toshkent: O'zbekiston, 2016.
10. Saidov A.X. Davlat va huquq nazariyasi. – Toshkent: TDYU, 2021.
11. Ismoilov B.T. Prokuratura organlarida qonuniylikni ta'minlash masalalari // *Yuridik fanlar axborotnomasi*. – 2020. – №3. – B. 45–52.